

29. Державний архів Одеської області. – Ф.Р-1593. – Оп.1. – Спр.506.
30. Рябченко О. Л. На роздоріжжях долі: від офіцера Добровольчої армії до студента радянського ВНЗ (спроби інтеграції Олександра Шатілова в радянське суспільство у 1920-ті роки) / О.Л. Рябченко // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна. – 2009. – №852: «Історія». – Вип.41. – С. 326–338.
31. Державний архів Харківської області. – Ф. Р.6452. – Оп.5. – Спр.825.
32. Дуднік О. Еміграція та рееміграція українського студентства (1920-ті роки) / О. Дуднік // Український історичний збірник. – К., 2002. – С. 276–300.
33. Троцинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. – К. : Інтел, 1994. – 260 с.

Рябченко О. Л. Проблемы социальной адаптации студентов из Надднепрянщины в странах Центрально-Восточной Европы в 1920-е годы.

В статье на основании широкого круга источников рассматриваются проблемы адаптации украинских студентов к сложным условиям пребывания в эмиграции на протяжении 1920-х годов. Освещается роль Варшавской общины в легализации, оказании материальной помощи и дальнейшей эмиграции украинских студентов на Запад. Впервые рассматривается деятельность коммунистических агитаторов и просоветских организаций, показана их роль в идейном разобщении украинского студенчества в странах Центрально-Восточной Европы.

Ключевые слова: студенты, эмиграция, социальная адаптация, Центрально-Восточная Европа, солидарность, бойкот, материальное обеспечение.

Ryabchenko O. L. Problems of social adaptation of students of Dnieper in Central and Eastern Europe in the 1920s.

The article is based on a wide range of sources, the problem of adaptation of Ukrainian students to difficult conditions of staying in immigration during the 1920's. The role of Warsaw community is highlighted in legalization, in giving pecuniary aid and further emigration of Ukrainian students to the west. For the first time the work of communist agitators and pro-Soviet organizations is examined and their role is shown in the ideological separation of Ukrainian students in Central and Eastern Europe.

Keywords: students, immigration, social adaptation, Central and Eastern Europe, solidarity, boycott, material support.

УДК 94(438)"1920":94(477)–054.72

Т. Ю. Іванова

ЕТНІЧНІ МЕНШИНИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ГОЛОДУ 1921–1923 рр.

У запропонованій статті аналізується та розкривається економічне становище національних меншин Південної України у 1920–30-ті рр. На їх економічний розвиток вплинуло запровадження більшовицької економічної політики, а саме політики воєнного комунізму та непу. Застосування таких реформ в результаті привело до голоду 1921-1923 рр., який торкнувся і представників інших етносів України. Поглиблено, з'ясовано наслідки цих процесів для життя різних національностей південноукраїнського регіону у 20-30-ті рр. XX ст., аналізується їх значення в загальноісторичному процесі.

Ключові слова: національна меншина, етноси, національні групи, політика воєнного комунізму, неп, розкуркулення, колоністи, продрозверстка, продподаток, міграція, колонія, репресивні заходи, канібалізм, епідемія.

Голодомор 1921–1923 рр. став одним із трагічних наслідків організованої і цілеспрямованої терористичної політики більшовицько-радянської влади щодо української нації. Південь – багатоетнічний регіон України. Поряд з українцями репресій і бідувань в період голоду 1921-1923 рр. зазнали й представники національних меншин Південної України. Голод загострив чимало соціальних та економічних проблем, зокрема, проблеми безпритульності, безробіття, посилив опір владі національних меншин, спричинив розорення значної кількості господарств національних меншин, а головне – загинули безневинні люди – як українці, так і представники інших національних груп Південної України.

На сучасному етапі дослідження історії національних меншин в УСРР сформувалося коло фахівців та наукових установ, які розробляють генеральні напрямки етнічної історії, історії етнополітики та державотворення. Дослідження Б. Чирка, П. Тригуба, М. Шитюка, В. Шкварця, М. Козиревої та І. Міронової охоплюють різні сфери історичного минулого національних меншин Півдня України. Це і економічні проблеми, і соціальні аспекти національно-культурної політики, і проблеми репресій, голодоморів і повстанського руху етнічних меншин.

Найбільший історіографічний здобуток має миколаївська історична школа вивчення проблем XX ст. беззмінним лідером якої є доктор історичних наук, професор М.М. Шитюк. Микола Миколайович є автором більшості робіт з питань голоду 1921-1923 рр. і керівником колективу авторів. У ряду праць розкривається значне коло питань щодо голоду 1921-1923 рр. на Півдні України, але про становище національних меншостей у період, що розглядається, висвітлюється лиш фрагментарно.

Творення першого голодомору 1921–1923 рр. в Україні в поняттях більшовицької термінології фіксувалося як публічне приховування справжніх намірів організаторів голоду. На словах не ставилися завдання виморити голодом українських селян, а віддавалися накази щодо хлібозаготівлі у голодуючій місцевості, класової боротьби з „дрібнобуржуазною стихією”, допомоги голодуючим у Поволжі тощо. Це й становило методологічну основу більшовицького геноциду проти українського народу, а нині є ключем для розуміння специфіки запрограмованості та здійснення його. У поняттях більшовицької термінології сам факт голодоморів не вловлюється і розпливається в нагальних „чергових завданнях радянської влади”, що й засвідчує приховану її природу.

З перших днів державного перевороту, повівши боротьбу з приватною власністю, РСДРП (б) взялася до виконання свого головного завдання соціально-економічної програми – побудова соціалізму. Вже 10 листопада 1917 року було заборонено так звану спекуляцію – обмін та продаж насамперед продуктів харчування. Згодом було запроваджено „хлібну монополію”, згідно з якою селянам заборонялося продавати будь-кому власний хліб, вони змушені були віддавати його державі безплатно за умови державного зобов'язання постачати взамін промислові товари. Припинивши живий рух продовольчих і непродовольчих товарів у сфері торгівлі та обміну й функціонування економіки, партія РСДРП(б) викликала запланований таким чином голод у тих містах та місцевостях, де взяла владу у свої руки.

Більшовики запроваджували недоїдання, голодування, голодомори запрограмовано і планово, здійснювали це організовано, під контролем, не як відкрито голодну політику, а як „чергові завдання радянської влади”. На очах усіх [1, с. 141].

У відповідь на більшовицьку політику пограбування і розбою в Українській Народній Республіці спалахнули селянські повстання 1919 року, зокрема й у Південній Україні.

VIII конференція РКП (б) в грудні 1919 року вирішила провести хлібозаготівлю продрозкладкою і в Україні. В заключному слові В.І. Ленін сказав: „Тепер питання стоїть так: чи потрібен нам блок з українським селянством, чи потрібна нам така ж політика, яка потрібна була в кінці 1917-го року і протягом багатьох місяців 1918-го? Я заявляю, що потрібна...” [1, с.141].

Відтак наприкінці 1919 року почала діяти Особлива продовольча комісія Південного фронту, яка вилучала продукти харчування для потреб не лише війська, а й робітників Донбасу. 11 січня 1920 року знову запроваджувалася хлібна монополія. В лютому 1920 року почав діяти закон про хлібну розкладку, згідно з яким передбачалося вилучити 160 млн. пудів хлібних „надлишків ” в українського селянства.

Складним та неоднозначним був економічний стан господарств національних меншин в 1920–30-ті рр. Перехід від політики воєнного комунізму до непу відбувався не одночасно, а тривав приблизно з 1921 р. до першої половини 1923 р. На місцях протягом вересня 1920 р. по квітень 1921 р. проводилося розкуркулення заможної частини сільського населення. Враховуючи, що колоністи в своїй більшості були заможними селянами, вказана акція головним чином охопила їх. Конфіскація майна проводилася комуністами, членами КНС при сприянні міліції та військових частин, при цьому складалися акти і протоколи вилучення. За час розкуркулення в 1920 – 1921 рр. у мешканців с. Ландау Вознесенського повіту Одеської губернії було конфісковано майже всю худобу. Не кращим було становище і в інших колоніях Південної України. За допомогою грубої сили продовжувала стягуватися продовольча розверстка. Вона встановлювалася не тільки на зерно, а й на іншу сільськогосподарську продукцію.

Така політика радянської влади щодо селянства викликала з його боку рішучий протест. Незважаючи на те, що збройна боротьба з супротивниками радянської влади закінчилась перемогою останньої у 1921 р., внутрішнє становище в Україні, зокрема на Півдні, залишалось складним. Продовжувалися селянські заворушення, викликані неприйняттям політики воєнного комунізму та продрозверстки.

У березні 1921 р. на X з'їзді РКП(б) відбулася зміна курсу. Продрозверстка замінювалася продовольчим податком, що мало означати скасування політики воєнного комунізму і введення нової економічної політики. Однак впровадження непу не змогло швидко змінити ситуацію у регіоні. Господарство було зруйноване багаторічною війною та соціально-економічними перетвореннями більшовиків. Значна частина орних земель не була засіяна.

Становище в південноукраїнському селі різко загострилося в зв'язку з голодом, який розпочався восени 1921 р. Йому передувало „Звернення до селян України ” Голови Ради Народних Комісарів В. Ульянов (Леніна):

„Правобережна Україна в цьому році зібрала прекрасний урожай. Робітники і селяни голодного Поволжя, які переживають тепер лихо, небагато чим слабше, ніж жакливе лихо 1891 року, чекають допомоги від українських землеробів. Допомога потрібна швидка. Допомога потрібна велика. Хай не лишиться жодного землероба, який не поділився б своїм надлишком з поволзькими голодуючими селянами, яким нічим засіяти полів. Хай з кожного повіту, забезпеченого хлібом, пошлють хоч би двох-трьох виборних від селян в Поволжя, щоб відвезти туди хліб, щоб на власні очі побачити розміри лиха, нужди, голоду, щоб, повернувшись, розповісти своїм землякам про необхідність спішної допомоги ” [2, с. 464].

Голод 1921–1923 років викликала велика посуха 1921 року й підсилила господарська розруха як наслідок спочатку Першої світової а потім і громадянської війн. Розподіляючи мізерні запаси зерна, Кремль надавав перевагу «червоним столицям», а не селянам південноукраїнських голодуючих губерній. Щоб викачувати хліб із більш-менш урожайних центральних і північних регіонів України, її керівникам заборонили визнавати, що становище південних губерній не ліпше, ніж у Поволжі. Іноземні організації допомоги, що діяли в голодуючому Поволжі з серпня 1921 року, були допущені в південні губернії України тільки з січня 1922 року, коли вже почалася масова смертність. Радянське керівництво 1921 року помітили,

що голод пригнічує повстанську активність селянства. Саме з цієї причини вони дали вказівку не припиняти хлібозаготівлі в голодуючих районах [3].

На території південної частини Української республіки кліматичні умови 1921 року були вкрай несприятливими. Посуха 1921 р. повністю спалила посіви в Миколаївській губернії на 65 % площ, Одеській – на 45 %. В Одеській та Миколаївській губерніях селяни не зібрали навіть посіяного насіння. Вражена засухою земля дала мізерні урожаї. Кількість худоби скоротилася наполовину, а свиней – на 70–80 %. Через відсутність вологи в ґрунті сходи восени 1921 р. виявились поганими.

Населення опинилося безпомічним у боротьбі з лихом. В однаковій ситуації з корінними мешканцями були і німецькі колоністи, „найбільш благоденствующий елемент серед землеробів”. З огляду на те, що населення вже було у значній мірі знесилене тривалою господарською розрухою, а запасів продовольства, які б допомогли пережити неврожай, не залишилося, ставало зрозуміло, що на губернію насувається справжнє лихо [4, с. 124].

Перші прояви голоду на території Миколаївської губернії з'явилися в червні 1921 р. На засіданні губернської військово-продовольчої наради від 18 червня 1921 р. повідомлялося: „Стан по всій губернії безрадінний”, у Миколаївському повіті в 60-верстному радіусі від Миколаєва сходи загинули. На нараді було прийнято рішення просити Наркомпрод припинити вивіз продовольства з Миколаївщини, ...залишити врожай озимини на насінніві потреби потерпілих від посухи. Не дивлячись на таке становище, ЦК КП(б)У зобов'язав продовжувати збирання продподатку [5].

У кінці 1921 р. повністю голодуючими були оголошені Херсонський і Миколаївський повіти Миколаївської губернії, Одеський і частково Тираспольський – Одеської. У 1922 р. голод посилювався, влітку ним були охоплені нові території: Єлизаветградський повіт Миколаївської, Тираспольський і Вознесенський Одеської губерній.

Комнезам с. Тернівки Миколаївського повіту, де проживало болгарське населення, 18 жовтня 1921 р. зазначав, що посухою знищені всі хлібні злаки та пізні польові культури. За відсутності хліба та будь-яких овочів найбільш нещасливо опинилося у безвиході, а „комнезам та виконком щоденно обсідають нужденних селян, вимагаючи хліба”. З німецької колонії Ново-Полтавки Новобугського району Миколаївського повіту 26 листопада 1921 р. повідомлялося, що „абсолютний неврожай всіх злаків... обернув більшу частину населення, особливо незаможних, на жebraків, нужденних у насущному хлібі”. На той момент голодуючих у Ново-Полтаві вже було 557 чол. У с. Доброму Баштанського району Миколаївського повіту, населеному німцями, наприкінці жовтня 1921 р. з 3800 чол. голодували 25 %, а решта населення наполовину годувалася макухою та іншими сурогатами. У грудні 1921 р. за відсутності продуктів кількість голодуючих почала стрімко зростати, сягнувши 50 %. Через це збільшилася захворюваність, а смертність доходила до 6–8 випадків на тиждень. В кінці 1921 р. волості отримали зерно для голодуючих, однак вже наприкінці січня 1922 р., коли їх кількість сягнула високої межі, роздачу хліба було припинено. Так, у березні 1922 р. в Добренській волості на ґрунті голоду сталося 50 смертних випадків та 1720 захворювань [6, с. 84–85].

Однак держава вимагала в повному об'ємі виконання продрозверстки за 1920 р., а потім і продподатку. 6 серпня 1921 р. В. Ленін повідомив про свій намір широко застосувати війська для збирання продовольчого податку в Україні. Повітові власті Вознесенська (територія якого переважно була заселена представниками польської національності) Одеської губернії, для стягування продподатку вирішили застосувати дещо з методів воєнного комунізму. В усі волості були направлені уповноважені для забезпечення повного збору продовольчого податку. Вирішили застосувати військову силу.

Селяни сходилися, обирали ходаків для клопотання перед губернськими та повітовими властями про звільнення від продподатку в зв'язку з неврожаєм. Тисячами складалися заяви до податкових комісій про звільнення від хоч би частини податку. Велику кількість заяв подавали представники етнічних меншин.

Збирання продподатку йшло з великими труднощами. План 1921 р. не був виконаний. Місцеві органи влади посилювали репресивні заходи щодо неплатників. У зв'язку з голодом настрої представників етнічних меншин був пригніченим. Заміна продрозверстки продподатком не принесла їм істотного полегшення. Сільське господарство занепадало. Багато волостей почали голодувати. Активізувався бандитизм.

Ступінь голодування був жахливим, цілі сім'ї сиділи на фунті макухи протягом доби. Споживалося все, що можна було жувати. На ґрунті споживання різних сурогатів реєструвалися отруєння і смерть. Смертність стала перевищувати народжуваність [7, с. 47]. Жах голоду привів до появи канібалізму [8, с. 78].

У 1922 р. у Костянтинівській волості Вознесенського повіту Одеської губернії голодувало 470 дорослих і 1874 дітей польської національності; у Ландауській волості того ж повіту в травні 1922 р. голодувало 1409 дітей у віці до 5 років, 2603 – до 15 років, 4497 дорослих німецької національності. Від голоду померло 11 німців [9, с. 33].

Для боротьби з голодом створювалися відповідні сільські та волосні комісії, встановлювався додатковий збір на всіх млинах на користь голодуючих, розподілялися пайки, одержані з різних регіонів країни та з-за кордону. Місцеві власті намагалися поставити під жорсткий контроль роботу млинів. Особливо це стосувалося тих млинів, якими володіли німці та євреї. У 1921 р. помел зерна заборонили особам, які не виконували продрозверстку.

Влітку 1922 р. Миколаївську губернію вразив новий неврожай. Валовий збір зерна, хоч втричі і перевищив минулорічний, однак становив лише 40 % від середньорічного рівня 1916 р. Значно погіршився стан тваринництва, поголів'я худоби скоротилося.

Неврожай у південній частині УСРР частково повторився, і в 1922 р. Урядова комісія обстеження голодуючих місцевостей визнала продовольчі і фуражні потреби постраждалих територій Півдня на

мінімальному рівні. Вона дійшла висновку, що регіон у 1922–1923 рр. має можливість повністю забезпечити себе зерном. Це погіршило ситуацію і фактично спричинило повторення голоду.

Серед ряду волостей Миколаївського повіту, населених німецьким населенням, навесні 1922 р. чисельність голодуючих становила: у Явкинській волості нараховувалося 704 чол. дорослих і дітей; у Ново-Полтавській волості – 1456 чол. Однак влада продовжувала застосовувати каральні заходи проти населення [5, с. 85]. Хоч голод у регіоні тримався весь 1922 р. і першу половину 1923 р., здійснювані владою міри не надто сприяли покращенню ситуації. Так, посівна кампанія у Ландауській волості Вознесенського повіту Одеської губернії восени 1923 р. проходила надзвичайно мляво. Німецьке населення побоювалося знову залишитися взимку без зерна.

Окремі представники влади демонстрували відверто вороже ставлення до представників національних меншин. Про це свідчить відповідь голови повітового виконкому Воробйова на звернення завідуючого секцією Одеського губвиконкому Гебгарта про необхідність врегулювати норми вилучення у німців продовольства. „Ми знаємо, – відповів Воробйов, – що колоністи мають зв'язок із Бессарабією, тому необхідно на них натиснути, щоб вони повстали. Тоді всім буде видно, що колоністи – справді контрреволюціонери, і тоді ми з ними розправимось” [10, с. 15–16].

Мали місце і незаконні дії з боку армійських частин, що дислокувалися в різних колоніях або поблизу них. Так, у наказі № 6 штабу 51-ї дивізії про Зельцьську волость Одеського округу говорилося: „Усі селяни повинні давати червоноармійцям продовольство, паливо та прати одяг. За невиконання наказу винуваті віддаються під суд Ревтрибуналу” [11, с. 24].

Ситуація загострювалась і через розповсюдження епідемій. Моральний стан значної частини представників національних меншин був пригніченим, багатьом із них майбутнє видавалося невтішним. Нестерпні умови життя викликали у представників німецької меншини справедливе обурення і спонукали їх до виїзду з країни. Слід зазначити, що питання еміграції для багатьох німців було болісне: доводилося покидати обжиті місця, українську землю, яка давно стала для них батьківщиною. У 1922–1924 рр. заяви про виїзд подали понад 20 тис. родин. Більшість з них мала намір емігрувати до Америки чи Німеччини. В доповідній записці Центрального бюро німецьких секцій Секретаріату ЦК КП(б)У, головними причинами еміграції називалися: не завжди правильне обкладення єдиним сільськогосподарським податком; непроведення землеустрою, передбаченого постановою ВУЦВК від 16 липня 1924 р., продовження урізання землі, що спричинило малоземелля, нерозв'язане релігійне питання [12, с. 324–325].

Голод, що продовжувався на території Півдня України з січня 1921 р. по травень 1923 р., привів до тяжких наслідків. Вкрай було підірвано господарство, а головне загинули люди. Незважаючи на деякі статистичні розходження, всі документи засвідчують одне – за інтенсивністю і розмірами голод у Південній Україні нічим не відрізнявся від голоду в Поволжі. Лише після врожаю 1923 р. ситуація змінилася. Валовий збір зерна порівняно з попереднім роком зріс на третину [7, с. 19–20].

Найжахливішими були демографічні наслідки голоду. Знижуючи опір організму, голод загострив чимало хвороб і сприяв поширенню пошестей. За даними Наркомату здоров'я УСРР, тільки за сім місяців 1922 р. у неврожайних губерніях республіки хворіло на холеру 24,4 тис. чоловік, на черевний тиф – близько 19,6 тис., на висипний – 136,6 тис. чоловік. Значно зросла смертність населення [6, с. 35].

Точне число жертв голоду 1921–1923 років серед українців та національних меншин південноукраїнського регіону не встановлено. За оцінкою наркомату здоров'я України узимку 1921–1922 років загинуло від голоду 235 тисяч чоловік. Ця оцінка спиралася на дані вибіркового опитування селянських господарств навесні 1922 року кореспондентськими пунктами ЦСУ України, яке проводили лише в деяких постраждалих від голоду південних губерніях. Слід зауважити, що завдяки діяльності Американської адміністрації допомоги (АРА) та інших благодійних організацій, яка була розгорнута 1922 року, вдалося врятувати від голодної смерті сотні тисяч селян [3].

Голод 1932–1933 років спостерігався в багатьох регіонах СРСР, але тільки в УРСР і на Кубані він став голодомором. В українських регіонах під виглядом заготівель конфісковували все продовольство, яке знаходили під час обшуків на селянському подвір'ї. Кремль попереджав спалах українського сепаратизму в ситуації соціально-політичної кризи, яка охопила СРСР унаслідок непосильних темпів індустріалізації.

Таким чином, у 1920-х рр. відбувалася руйнація продуктивних сил, подальше погіршення економічної ситуації господарств національних меншин регіону, спричинених як голодомором 1921–1923 рр., так і репресивною політикою радянської влади щодо заможного селянства та ін.

Джерела та література

1. Неживий О. Левитські-фарисейські засади більшовицької голодоморної політики в Україні / О. Неживий // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки. – К. : Інститут історії України НАН України, 2008. – №18. – С. 135–152.
2. Ленін В. І. Україна / В.І. Ленін // Повне збір. творів. – Т.32. – С. 333–334.
3. Кульчицький С. Демографічні втрати України в ХХ столітті / С. Кульчицький // Дзеркало тижня. – 2004. – 2 жовтня. – № 39.
4. Козирєва М. Е. Землевпорядна та переселенська політика радянської влади в німецьких національних районах Півдня України з часів непу / М. Е. Козирєва // Вопросы германской истории. – Днепропетровск: Інститут українсько-германських досліджень Дніпропетровського національного університету, 2006. – С. 119–134.
5. Котляр Ю. В. Селянство Півдня України: доба нової економічної політики / Ю.В. Котляр. – Одеса : ТОВ Від, 2004. – С. 222–227.
6. Козирєва М. Е. Адміністративно-територіальні перетворення та соціально-економічний розвиток німецьких районів Півдня України у 20–30-х рр. ХХ ст. / М.Е. Козирєва // Наукові праці: збірник. – Миколаїв : МФ НаУКМА, 2000. – Т. 5 : Історичні науки. – С. 83–88.

7. Тригуб П. М. Ландауський (Карл-Лібкнехтський) німецький національний район на Миколаївщині / П.М. Тригуб // Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність [Матеріали пленарного та секційних засідань VII Всеукраїнської наукової конференції]. – Ч. I. – К. : Рідний край, 1995. – С. 254–255.
8. Шитюк М. М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50-ті роки ХХ століття / М.М. Шитюк. – К. : Тетра, 2000. – 533 с.
9. Міронова І. С. Національні меншини України / І.С. Міронова. – Миколаїв : Вид-во Миколаївського державного гуманітарного ун-ту ім. Петра Могили, 2006. – 464 с.
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 233. – 89 арк.
11. Державний архів Одеської області. – Ф. П-3. – Оп. 1. – Спр. 351. – 41 арк.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. Р-413. – Оп. 2. – Спр. 1. – 340 арк.

Иванова Т. Ю. Этнические меньшинства Юга Украины в период голода 1921-1923 гг.

В предлагаемой статье анализируется и раскрывается экономическое положение национальных меньшинств Южной Украины в 1920-30-е гг. На их экономическое развитие повлияло введение большевистской экономической политики, а именно политики военного коммунизма и нэпа. Применение таких реформ в итоге привело к голоду 1921-1923 гг., который затронул и представителей других этносов Украины. Углублено, выяснено последствия этих процессов для жизни разных национальностей южноукраинского региона.

Ключевые слова: национальное меньшинство, этносы, национальные группы, политика военного коммунизма, НЭП, раскулачивание, колонисты, продразверстка, продналог, миграция, колония, репрессивные меры, каннибализм, эпидемия.

Ivanova T. Yu. Ethnic minorities of South of Ukraine in the period of hunger 1921-1923

The article analyzes and reveals the economic situation of national minorities in Southern Ukraine 1920-30-ies on the economic development impact implementation Bolshevik economic policy, namely the policy of War Communism and the NEP. The use of such reforms as a result led to famine 1921-1923 biennium, which touched and members of other ethnic groups in Ukraine. Depth, clarified the consequences of these processes for the life of different nationalities this southern region.

Keywords: minority ethnic groups, national groups, the policy of War Communism, NEP, dispossession, colonists, requisitioning, tax in kind, migration, colony, repressive measures, cannibalism and epidemic.

УДК 94:281.9(477)"1932/1933"

Т. Г. Савчук

ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВЕНСТВО В УМОВАХ ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 рр.

У статті розглядається питання відображення голодомору 1932–1933 рр. у свідомості православного духовенства. Визначається ставлення служителів церкви до національної трагедії. Показано, що духовенство чітко усвідомлювало причини та згубні наслідки антинародної сільськогосподарської політики влади, пророкувало голодні роки. Почуття страху, невпевненість у завтрашньому дні, песимізм, обурення діями влади – все це цілковито заповнило думки служителів релігійного культу. Проте незважаючи на посилення із початком голоду розчарування, безнадії, відчаю, релігійні почуття укріпилися. Щира допомога мирян слугувала духовенству опорою, надавала сил і снаги для турботи про інших. Закриття церков позбавило духовенство матеріальної та моральної підтримки. Під тиском обставин припинила своє існування "п'ятдесятка". Духovenство втрачало своїх друзів-віруючих. Служителі церкви ставали жертвами голодної смерті, про що містяться відомості в мартирологах.

Ключові слова: православне духовенство, радянська влада, голодомор, колективізація, антицерковна політика.

Характеристика заходів більшовицької влади, спрямованих на боротьбу проти церкви в період голодомору 1932–1933 рр., знайшла часткове відображення в історичній літературі. Історики церкви – О. Ігнатуша [1], А. Зінченко [2], А. Киридон [3], В. Пащенко [4], О. Тригуб [5] – торкалися питання становища православної церкви в умовах голодомору 1932–1933 рр. Беззаперечним є твердження, що православна церква під час голодомору 1932–1933 рр. розділила трагічну долю свого народу.

О. Ігнатуша в спеціальній розвідці розглянув проблему економічного, адміністративно-репресивного тиску на церкву та духовенство в 1932–1933 рр. [6, с.112–127].

Однак менш дослідженими залишаються питання настроїв, цінностей, страхів і сподівань духовенства, його ставлення до подій, що відбувалися під час цієї масової антигуманної комуністичної акції. Цей аспект привертає до себе увагу у зв'язку зі зростанням інтересу сучасної науки до повсякдення радянського суспільства в цілому та до духовенства зокрема.

Зважаючи на наукову та суспільну актуальність проблеми, спробуємо дослідити вказані вище аспекти приватного життя духовенства в умовах голодомору 1932–1933 рр.

Розкриття цієї проблематики уможлиблює використання різних видів джерел. Важливу цінність становлять архівні документи, зокрема збережені у фондах районних, окружних та обласних комітетів КП(б)У.